

8- ЧА КЛАССЕ Г1АЛГ1АЙ ГРАММАТИКАХ ЙОЛА БАЛХА ПРОГРАММА

Кхетама каьхат

8-9 классашка «Г1алг1ай метта грамматика» шоллаг1а дакъа арахийцар ва Оздоев И.А., Оздоев Р.И. Из могадаьд Г1алг1ай Республика дешара Министерствос (барх1азлаг1а арахийцад Магасе 2011шера «Сердало» издательстве.) Ер программа лаьрх1а я шера 68 сахьата, к1ира 2 сахьат а долаш.

Наьна мотт 1омабар, грамматика хар боккха лоарх1ам болаш да дешархой кхетам дег1абоалабара, х1ана аьлча мотт 1омабарца кхетаю метта хозал, из б1аьхий хилар, кхыча къамий мотт а дикаг1а кхетабу бераша, цар культура йовза а новкъостал ду.

Наьна метта урокаш т1а дешархоша г1алг1ай метта грамматика лардаш 1омаю, къамаьл шаьрдара балхаш а ду.

5-9 классашка г1алг1ай мотт хьехар д1адолалу юххьанцарча классашка 1омадаьр кердадаккхарца, д1ахо 1омадер хьалха 1омадаьчунца дувзаш д1ахьо.

Къамаьла доакьош 1омадеш дешархошта ха деза предложенешта юкьера уж шеко йоацаш белгалдаха. Х1ара къамаьла дакъа семантическии (къаьсттача дешай, цхьанкхийттача дешай, формай лорх1ам гойтар),

морфологически (дешай грамматически категореш-класс, таьрахь, легар, ..), синтаксически (предложенена юкьера дешай г1улакх) таьха 1омабу дешархой.

8-9 классашка синтаксиси стилистики 1омаю. Цу даькъе дешархой дика кхеташ хила беза предложенешта юкьерча дешай мел долча бувзамех.

Пунктуаци 1омаеш дешархой теркам т1абахийта беза предложене интонацена, оаз лаьг1луча ноаг1а йолча хана сецара хьарак доаг1аш хул. Цхьайолча моттигашка интонаци теркальяр- хиланза даргдоацачарех да, х1ана аьлча , из теркал ца йича, малаг1а хьарак оттаде деза ховргдоацандаь. Иштта из теркальярца увттаду предложени кхоачалуча т1адам, хатгара е айдара хьарак, предложенена юкье т1адерзара т1ехьа, айдардеша т1ехьа, *x1aa, a*... яхача дешашта т1ехьа- запятойш а, айдара хьаракаш а.

Дешархой къамаьла культура лакхьари 1омадаьчун навькаш дег1айоалаяри хила деза х1ара урока. Из болх д1ахьо тайп-тайпара упражненеш кхоачашьярца. Упражненеша новкъостал ду 1омаь бокьонаш ч1оаг1ье, орфографически а пунктуационни говзал ч1оаг1ье, грамматически материал дикаг1а кхетае а , йоазонца цунах пайда эца а.

Х1аьта сона ловра, укх учебника т1а хьокхама сурташ хилар. Цу сурташца къамаьл шаьрдара балхаш ду дешархоша. Наьна меттах дийцачул т1ехьаг1а, 5-7 классашка 1омадаьр кердааккхар доаг1а- къамаьла доакьош кердадахар. (оаг1онаш 5- 14).Уж х1ара къамаьла дакъа керда мел доаккхача, цу доакьоех бола кхетам (правилаш) хилча бакъахьа хетт сона.

Х1ара раздел яьлча дале а, е юкъ-юкье дале а дешашцара болх юкье беча, къаьна а керда а дешаех бола кхетам дикаг1а кхетабергбар.

Синтаксиси пунктуации

Дешай цхъанкхетари предложени

(оаг1онаш 15-33). Цхъанкхийтгача дешаехи предложенехи бола кхетам дика беннаб, совленна цхъатарра упражненеш я укхаза (упражнени 37).

Упражнени 42- предложенеш оттае схемашка хъахъекхача басса. Укхаза йоалаяь схемаш берашта кхеталургъац.

Упражнени 45. Укх предложене луш цхъаккха хъехам бац.

«Предложенешкеи цхъанкхийтгача дешашкеи дешай арг1а» 1омаеча йоаг1а **упражненеш 64-65.** Уж предложенеш задани цхъатарра долаш я.

Цхъалхане предложени

(оаг1онаш 34-41)

Укхаза предложенехи кертерча маьженехи бола кхетам беннаб.

Оаг1. 36, упражнени 80. Хъалхаг1а дувцара хъисапе, т1аккха хаттара хъисапе, юххера а айдара хъисапе предложенеш хъаязье, аьнна задани да. Заданега хъежжа яц укхаза йоалаяь кхо предложени. Уж к1езига я, хувца еза.

Упражнени 85. Сел йоккха я. Т1ера хъаязде. К1ал така хъакха айдара дешашта, сецара хъаракаш увттаде, аьнна задани латт. Заданена йоаг1аш яц ер упражнени.

Шин оттамеи кхаь оттамеи предложеней кертера маьженаш

(оаг1онаш 42-55)

Укхаза дика, бераш кхетаргдолаш белгальяьккхай подлежаще морфологически форма.

Упражнени 94. Т1ера хьязде.Ца хувцалуча кьамаьла даькьах малаг1а предложене маьженаш хул белгалде,

аьнна задани латт. Из кхетаде берашта хала да.

Оаг1онаш 46-47. Укх оаг1онаш та йоалаяь предложенеш боарам боккха болаш я.

Предложене кертерза маьженаш

(оаг1онаш 56-70)

Бераш дика кхет укхаза беннача кхетамех. Х1ара кертерзача маьженех фу оал дика

белгалдаьккхад. Укхаза йоалаяь предложенеш а боарам боккха болаш я.

Упражнени 134. Укх предложене текст хала я.

Цхьан оттама предложени

(оаг1онаш 76-89)

Берашта кхетае хала я укхаза йоалаяь правилаш. Керда тема ца кхетайича, упражненешца болх бе хала хургда.

86-87 оаг1онаш т1а йоалаяь предложенеш йоккхача текстах латташ я. Цар боарам з1амаг1а хилча бакъахъа бар.

Предложене цхъантайпара маъженаш

(оаг1онаш 89-102)

Упражнени 177, оаг1. 91. Укх предложене т1а йоалаяь схема чоалхане, кхетае хала йолаш я. Х1аьта цхъантайпарча маъженех бола кхетам дика беннаб.

104-105 оаг1онаш т1а йоалаяь предложенеш дикка тема кхетаергйолаш я.

Предложене къаьста кертерза маъженаш

(оаг1онаш 106-112)

Укхаза дика белгалъяхай къаьста кертерза маъженаш. Темаш йоккхий я, царех цхъа сахъат мара луц. Укх темашка геттара теркам т1абахийта беза. Тайп-тайпара заданеш долаш предложенеш а йоалаяьй. Ер темаш хъеха ха дукхаг1а хилча, бараша дикаг1а кхетаергъяр къаьста кертерза маъженаш.

Грамматика бокъонах предложене маъженех ца дувзалуш дола дешаш.

(оаг1онаш 114-128)

Геттара чоалхане йоалаяьй ер тема, кхетае хала йолаш (оаг1онаш 114-115). Грамматика бокъонах предложене маъженех ца дувзалуши предложене маъженех сецара хъаракашца хъакъестадеши долча дешай

разрядаш белгалъяьхай: 1. Т1адерзар; 2.юкьедоаладаь дешаш; 3.айдардешаш; 4. Х1аа, а яха дешаш-предложенеш; 5.юкьейоалаяь предложенеш. Х1аьта тайп-тайпара предложенеш а йоалаяьй.

Ма даррей эргей къамаьл

(оаг1онаш 129-138)

Ма даррей эргей къамаьл 1омадеча бенна кхетам бераш кхетаргдолаш ба. Дале а, схемаш йоалаяь яларе бакъахъа яр.Дуккха предложенеш а йоалаяьй ма даррей эргей къамаьл довзийташ.

138-141 оаг1онашта 1омадаьр кердадоаккхаш предложенеш йоалаяьй. Царех боккха пайда эц дешархоша.

Дувзаденна къамаьл шаьрдар

Дувзаденна къамаьл кхедар. Текстахи цун доакъоехи лаьца бола кхетам: текста доакъой бувзама лексически г1ирсаш; моллаг1ча текста керттера уйла;къамаьла стилех лаьца кхетам; бувчачеи художественний меттай хьисапах бола лоацца кхетам; дувцарахи, суртъотторахи, доашхаш дувцарахи лаьца кхетам кердабаккхар.

Сочинени язье кийчо яр а из яьяр а. Сочинене план оттае хар. Г1ишлони 1аламеи сурт гойташ дола доакъош юкье а долаш, лоацца дувцар в1ашаг1долла а из д1аязде а хар. Тайп-тайпарча темах лаьца а, говзамеча йоазоний турпалий сурт-сибати оамалаши а доашхаш лоацца сочинени язье хар.

1омадаъчохи кхетадаъчохи керттердар.

8-г1а класс чакхйоаккхаш дешархоша 1омадаъчохи кхетадаъчохи ха дезар.

Дукха ма1анаш долча дешай ма1анаш тахка а уж предложенешта юкъекхувла а хар. Кхетош долчадошлорга новкъосталца деша ма1ан гучадаккхар.

6-ча классе 1омадаъ къамаъла доакъош грамматически белгалонашца къестаде хар.

1-6-чеи классашка 1омаъча материалаца йоаг1а орфограммаш хъалаха а, царца дешаш нийса язде а хар.

Къамаъла хозаг1а а нийсаг1а а хургдолаш ц1ердешаех а, белгалдешаех а, хандешаех а латта синонимаш, омонимаш, антонимаш къамаъла юкъе нийса кхувла хар.

1омаъ пунктограммаш предложенешкара къесте а йовзийта а хар.

Сочиненена чоалхане план оттае хар. Сочиненена лаьрх1а йола материал гул а яь, тема керттера уйла гойташ цхьалхаяккха хар. Гишлон а 1алама а сурт гойташ йола элементаш юкъе а йолаш, ма дарра гойташ, лоацца дувцара хьисапе текст в1ашаг1йолла хар.

8-г1а класс г1алг1ай грамматика

№	Тема	Урока тайпа	Сахьат	Таърахь	Урока лоарх1ам	Кхоачам	Дошлорг	Ц1аг1ара болх
	Кердадаккхар			п ф д				

	пунктуации								
8	Дешайцхъанкхет архъахиларицун грамматически лоархлами	Керда тема хъехар	1				дешайцхъанкхетарах а цун грамматически лоархламах а бола юкъеракхетамбалар; цхъанкхийтгадешашнийсаот таде ломабар дешархой; меттацарабезамкхебар.	Карточкаш.	П.5 упр.37
9	Предложеняхах иларицун грамматически лоархлами	Керда тема хъехар	1				Предложеняхахиларицун грамматически лоархлами дешархоштабовзийтар; нийсаяздаранавыкаш деглайоалаяр; лаламцара безамкхебар .	Таблицашкни жкаш	П.6 упр.41 оаг 1 19 бокъо
10	Цхъанкхийтгача дешашкеипредложенешкеидешайбувзам. Бартбар	Керда тема ломаяри из члоаглары	1				дешайцхъанкхетарах а цун грамматически лоархламах а бола юкъеракхетамбалар; цхъанкхийтгадешашнийсаот таде ломабар дешархой; меттацарабезамкхебар.		П.7 упр.50 оаг 1.22 бокъо
11	Урхалдар Тлатовжар	Керда тема хъехар	1				урхалдарахитлатовжарахи бола кхетамбалардешархошта ;нийсаяздаранавыкаш деглайоалаяр; лаламцара безамкхебар .		П.7 упр.62 оаг 1.24 бокъо
12-13	Сочинени	Дувзаденнакъа маълшаьрдара урок	2				шоашзийнар,леладаьрнийсса чапредложенешца,дувзаденна чакъамаьлаца длаязде ломабар дешархой .	Изложений а сочинений а сборник	П.5- П.7бокъонаш
14	Предложенешке	Керда тема ломаяр	1				предложенешкеицхъанкхийтгачадешашкеинийса арглейи	Карточкаш	П.8 упр.67

	ицхъанкхийтгача дешашкеидешай аргла					хийца арглаи йовзийтар дешархошта; уж къестеае Iомабар дешархой; меттацарабезамкхебар.			
15	МаIана тохар		1			маIана тохарах бола кхетамбалар; кертерамаъженашнийсахъал еха а маIана тохар нийсатоха а Iомабар дешархой ; меттацарабезамлакхбар .			П.9 упр.73
16	Предложенеш. Предложенекерт ерамаъженаш.	Керда тема Iомаяр	1			предложенеех а предложенекерт ерчамаъжен ех а бола кхетам кIоаргбар ;предло- жене маъженашнийсахъалеха Iомабар дешархой ;наънацарабезамкхебар.	Таблицашкни жкаш		П.10 упр84
17	Цхъаноттамеи, шин оттамеи, кхаъоттамеипредложенеш	Iомадаър чIоагIдара урок	1			предложенехховкерда а доаккхаш,чIоагIдар;нийса предложенешувтгае Iомабар; Iаламцара безамкхебар			П.11 упр.90
18-19	Диктант	Йоазувшаърдар	2			Iомадаър миштакхетадаъд а грамматика мел лакхъеннай а тахкар			Бокъонашкерд
20	Подлежаще морфологически форма	Керда тема хъехар	1			подлежаще бола кхетамбалар,цар морфологически формаш йовзийтар;предложенештаю къераподлежащешнийсахъал			П.12 упр. 96.

						еха 1омабар дешархой ; нравственникхетамкхебар .			
21	Карарчун морфологически форма	Керда тема хъехар	1			карардар а цун морфологически формаш а к1оаргаг1а йовзийтар ; из нийсахъалеа 1омабар дешархой ; Даьймехацарабезамлакхбар .	Хьокхаматабл ицаш, пособи.		П.13 упр.100
22- 23	Сказуемиморфо логически форма	Керда тема хъехар	1			сказуемехховр ч1оаг1а деш,цхъалханесказуеме морфологически формашйовзий- тар ;цхъалханесказуемихъалаха а цун морфологически формашнийсабелгалъе а 1омабар дешархой ; меттацарабезамкхебар .			П.14 упр.109
24- 25	Изложени	Дувзденнакъа маьлшаьрдар	2			1одийшачун гарггаизложениязье 1омабар дешархой.	Изложенеша а, сочиненеша а т1айола сборник.		Бокьонашкерд.
26	Подлежащениеск азуеменеюкье тире оттаярабокьона ш	Керда тема хъехар	1			Подлежащениесказуеменеюк ье тире оттаярабокьонаш 1омаяр, меттацарабезамкхебар .			П.15 упр. 114
27	Предложенекерт	Керда тема	1			предложенекертэрзачамаьже	Таблицаш.		П.16 упр.121

	ерзамаъженаш	хъехар				нехховр ч1оаг1 а деш,кхоачамбовзийтар ;из предло-женештаюкъерахъалеха 1омабар дешархой ; нравственникхетамбалар .	Карточкаш.		
28	Кхоачам	Керда тема хъехар	1			предложенекертерзамаъже нехховр ч1оаг1 а деш,кхоачамбовзийтар ;из предло-женештаюкъерахъалеха 1омабар дешархой ; нравственникхетамбалар .			П.17 упр.124
29	Кхоачамакхычак ъамаъладоакъош царабувзам	Керда тема хъехар	1			Кхоачамакхычакъамаъладоа къошцарабувзамтахкар, меттацарабезамкхебар .			П.18 упр.126
30-31	Диктант	Йоазувшаърда р	2			1омадаър миштакхетадаъд а грамматика мел лакхъеннай а тахкар			Бокъонашкерд.
32	Къоастам	Керда тема хъехар	1			къоастамах 1омадаър керда а доаккхаш,цун морфологически формашйовзийтар ; предложененаюкъеракъоаст амхъалеха 1омабар ;1аламцара безамкхебар .	Хъокхамапосо би		П.19 упр.132
33	Юхедуллар	Керда тема хъехар	1			юхедулларах бола юкъаракхетамбалардешархой ; текста юкъера уж хъалеха 1омабар ; патриотически			П.20 упр.138

						кхетамбалар .			
34	Лоаттам	Керда тема хъехар	1			лоаттамах бола кхетам члоаг а беш,меттигеиханеилоаттама шдовзийтар ; уж нийсахъалеха Iомабар дешархой ; нравственникхетамбалар .	Таблицаш, карточкаш.		П.21 упр.144
35-36	Сочинени	Дувзденнакъа маьлшаьрдар	2			шоашзийнар,леладаьрнийсса чапредложенешца,дувзаденн ачакъамаьлаца дIаязде Iомабар дешархой .			Текст язье
	Цхъаноттамапредложенеш								
37-38	Цхъаноттамапредложенейтайпаш . Царкертерчамаь жений морфологически форма	Керда тема хъехар	1			Iоттамапредложенех бола кхетамбалардешархошта,цар тайпашкъестаде Iомабар дешархой ; къахъегачанаьхасийде Iомабар .	Книжкаш, таблицаш.		П.22 упр.159, упр.166
39	Йизайоацапредложенеш	Керда тема хъехар	1			йизайоацачапредложенех бола кхетамбалардешархошта ;шоайкъамаьлаюкъе йизайоацапредложенешкхувла Iомабар дешархой ; меттацарабезамкхебар .			П.23 упр.173

40	Предложенецхьантайпарчамаъженех бола кхетам	Керда тема хьехар	1				предложенецхьантайпарчамаъженех 1омадаър керда а доаккхаш,ч1оаг1дар ; уж нийсахъалеха а белгалъе а 1омабар ; меттацарабезам ч1оаг1бар .		П.24 упр. 178
41	Цхъантайпарадо леидоацеикъоастамаш	Керда тема хьехар	1				къоастамех 1омадаър кердадаккхар ; цхъантайпараболейбоацеикъоастамашкъестаде 1омабар;нравственни кхетам дег1абоалабар .	хьокхаматаблицаш.	П.25 упр.183
42-43	Диктант	Йоазувшаърдар	2				1омадаър миштакхетадаъд а грамматика мел лакхъеннай а тахкар		Бокъонашкерд.
44	Предложенецхьантайпарчамаъженашцарахоттаргаш	Керда тема хьехар	1				1омадаър керда а доаккхаш,цхъантайпарчамаъженашхотташ дола хоттаргашдовзийтар; царразрядашкъестае а 1омабар дешархой ; Даъймехкацарабезамкхебар ; нийсаяздаранавыкаш дег1айоалаяр .		П.26 упр.187
45	Цхъантайпарчамаъженаштаюкъезапятойш.	Керда тема хьехар	1				цхъантайпарчамаъженаштаюкъе (,) оттаярабокъонашйовзийтар; доагг1а сецарахъаракашувттаде 1омабар дешархой ; нравственникхетамлакхбар .	Карточкаш.	П.27 упр.195

46	Предложенецхьан тайпарчамаъженашкачудерзора дешаш. Чудерзорадешашка ши т1адами тиреи	Керда тема хьехар	1			цхьан тайпарчамаъженех 1омадаър ч1оаг1 а деш,цхьан тайпарчамаъжена шта доагг1а чудерзорадешашдоаладе а уж нийсабелгалде а 1омабар дешархой ; кьахьегачанаъхасийде 1омабар .			П.28 упр.203
47-48	Изложения	Дувзденнакьа маълшаърдар	2			1одийшачун гарггаизложенияъе 1омабар дешархой.	Сочинений а изложений а гуллам.		Бокьонашкерд.
49	Предложенецхьа стачамаъженех бола юкьаракхетам	Керда тема хьехар	1			предложенецхьа стачамаъженех бола юкьаракхетамбалар; уж нийсабелгалъе 1омабар дешархой ; патриотически кхетамлакхбар .			П.29 упр.207
50	Кьаьстакхоочам	Керда тема хьехар	1			кьаьстакхоочамах бола кхетамбалар дешархошта ;кьаьстакхоочамнийса белгалбе 1омабар дешархой ; нравственникхетамкхебар .			П.30 упр.209
51	Кьаьстакьоастам	Керда тема хьехар	1			кьаьстакьоастамах бола кхетамбалар,ужшоайкьамаълаюкьекхувла 1омабар ; 1аламцара безамкхебар .	хьокхаматаблицаш.		П.31 упр. 211
52-53	Диктант	Йоазувшаърдар	2			1омадаър миштакхетадаъд а грамматика мел лакхьеннай			Бокьонашкерд.

						а тахкар			
54	Къаьстаюхедулар	Керда тема хьехар	1			предложенекъаьстачамаьженех 1омадаьр ч1оаг1 а деш,къаьстаюхедулардовзий- тар дешархошта;из текста юкьерахъаьстаде 1омабар ;меттацарабезамкхебар .	Таблицаш		П.32 упр. 213
55	Къаьсталоаттам	Керда тема хьехар	1			къаьстачалоаттамах бола кхетамбалар,ужшоайкъамаьлаюкьекхувла 1омабар ; нравственникхетамбалар .	хьокхаматаблицаш.		П.33 упр.215
56	Кхетаяйтарапредложенемаьженаш	Керда тема хьехар	1			кхетаяйтарапредложенемаьженех бола кхетамбалардешархошта; уж чоалханеча предложенехкъестеае 1омабар дешархой; меттацарабезамкхебар.			П.34 упр. 219
57-58	Диктант	Йоазувшаьрдар	2			1омадаьр миштакхетадаьд а грамматика мел лакхьеннай а тахкар			Бокьонашкерд.
	Грамматика бокьонехпредложенемаьженехцадувзалуш доладешаш								
59	Предлож. маьженехцадувз	Керда тема хьехар	1			грамматика бокьонахпредложенемаьженехцадувзалушдолчадешаехх			П.35 упр. 223

	алушдолчадеша йразрядаш.					овр кердадакхар ; уж текста юкьерахьякьестае 1омабар ;1аламцара безамкхебар .			
60	Т1адерзар	Керда тема хьехар	1			т1адерзарах бола юкьаракхетамбалар ; из нийсабелгалде 1омабар дешархой ; 1аламцара безамкхебар			П.36 упр.228
61	Юкьедоаладаьде шаш	Керда тема хьехар	1			юкьедоаладаьчадешаех бола кхетамбалардешархошта ; уж нийсабелгалде 1омабар дешархой ; меттацарабезамкхебар .	Карточкаш, таблицаш Г1алг1ай орфографичес ки словарь.		П.37 упр.236
62- 63	Изложени	Дувзденнакъя маьлшаьрдар	2			1одийшачун гарггаизложениязье 1омабар дешархой.	Сочинени а, изложени а чулоацам		Бокьонашкерд.
64	Юкьейоалаьяпре дложенеш	Керда тема хьехар	1			юкьейоалаьячапредложенех а Х1аа,аяхачадешаех- предложенех а бола кхетамбалар,ужнийсабелгал ье а 1омабар дешархой;нравственникхета мкхебар .			П.38 упр.241
65	Х1аа, а яхадешаш- предложенеш	Керда тема хьехар	1			х1аа,аяхачадешаех- предложенеех бола кхетамбалардешархошта ;уж хьякьестае 1омабар дешархой ;меттацарабезамкхебар.	Таблицаш, карточкаш.		П.39 упр.243
66	Предложене чу	Керда тема	1			айдардешаех а айдардешаех-			П.40 упр.246

	айдардешаш	хъехар				предложенех а бола кхетамбалардешархошта ; уж нийсаязье а белгалъе а 1омабар дешархой ; 1аламцара безамкхебар .			
67	Мадарракъамаьл	Керда тема хъехар	1			мадарракъамаьлах бола кхетам ч1оаг1бар,из шойкъамаьлаюкъекхувла 1омабар; патриотически кхетамбалар .	Книжкаш, таблицаш.		П.41 упр.250
68	Эрга къамаьл	Керда тема хъехар	1			мадарракъамаьлах бола кхетам ч1оаг1бар,из шойкъамаьлаюкъекхувла 1омабар ; нравственникхетамбалар .			П.42 упр.256
69	Мадарракъамаьл эргачакъамаьлаг адалар	Керда тема хъехар	1			мадарракъамаьлэргачакъамаьлагадаха 1омабар ; ма дара къамаьлнийса бел-галде 1омабар дешархой ; меттацарабезамкхебар .			П.43 упр. 258
70	1омадаьр кердадаккхар		1			1омадаьр кердадаккхар			1омадаьр кердадаккхар